

# Wprowadzenie

Czym zajmują się psychologowie? Naszym zdaniem działalność zawodowa psychologów jest prowadzona w obrębie czterech, zachodzących na siebie obszarów.

Po pierwsze – co jest konsekwencją uznania faktu, że psychologia jest nauką (a dokładniej: nauką empiryczną) – prowadzą badania naukowe. Ich celem jest znajdowanie empirycznych świadectw na rzecz wymyślanych przez nich teorii naukowych, które opisują i wyjaśniają osobliwości ludzkiego zachowania. Z kolei owe empirycznie wysoce uprawdopodobnione teorie psychologiczne tworzą wiedzę (naukową) psychologiczną, która jest wykorzystywana do rozwiązywania problemów praktyki społecznej.

Psychologia nie tylko pozwala poznać i zrozumieć mechanizmy rozwoju psychicznego człowieka, jego funkcjonowania w otoczeniu społecznym i realizowania, w aprobowany społecznie sposób, własnych potrzeb, lecz także umożliwia opracowanie scenariuszy efektywnego funkcjonowania człowieka w różnych sytuacjach: rodzinnych, szkolnych, zawodowych itp. Wiedza psychologiczna i nadbudowane na niej umiejętności pozwalają specjalistom również zapobiegać, kształtować i korygować te zachowania, które nie są pożądane ani z perspektywy ich podmiotu, ani z perspektywy społeczeństwa.

Po drugie, psychologowie prowadzą działalność praktyczną: diagnostyczną, ekspercką i pomocową (tu wyróżnia się zwłaszcza działalność psychoterapeutyczna i rehabilitacyjna). Jeśli zaś chodzi o działalność diagnostyczną, to trzeba zwrócić uwagę na stosowanie specyficznych dla psychologii metod, jakimi są testy psychologiczne. W ich ponad 100-letniej (przyjmując 1905 r. za datę opracowania przez Alfreda Bineta i Theodore'a Simona pierwszego testu inteligencji) historii można znaleźć nie tylko pozytywne strony, lecz także, niestety, negatywne. Dobra znajomość testów (a ta, powiedzmy to wyraźnie, przede wszystkim oznacza gruntowną znajomość empirycznych teorii psychologicznych, które je naukowo uprawomocniają) i umiejętne ich stosowanie prowadzą do rzetelnych i trafnych diagnoz.

Po trzecie, psychologowie dbają o to, aby wykształcić swoich następców (organizują i prowadzą studia na kierunku „psychologia”), jak również doskonałą zawodowo psychologów praktyków (organizują i prowadzą studia podyplomowe oraz kursy doskonalenia zawodowego), którzy w ten sposób nie tracą kontaktu z psychologią uniwersytecką. Dbają też o to, aby wzrastała psychologiczna świadomość społeczna (pogadanki, artykuły i książki popularyzujące wiedzę psychologiczną).

Po czwarte wreszcie, psychologowie są autorami ekspertyz, opinii i analiz – zarówno w odniesieniu do problemów o wymiarze indywidualnym, jak i mikro- i makrospołecznym.

Każdy z wymienionych obszarów działalności nakłada na psychologów wymóg kompetencyjności. To oczywiste, że nie każdy – tylko dlatego, że tak uważa – jest zdolny do tego, aby podjąć któryś z wymienionych rodzajów działalności zawodowej. Od kogoś, kto chce podjąć działalność psychologiczną, oczekuje się, że będzie do tego odpowiednio przygotowany. To zaś oznacza, że ukończył – co najmniej – magisterskie studia psychologiczne (czy to w trybie 5-letnich studiów jednolitych, czy w trybie „bolońskim”: trzy lata studiów pierwszego stopnia zakończonych licencjatem z psychologii oraz dwa lata studiów magisterskich też z psychologii). Ten wymóg magisterium z psychologii wyraźnie formułuje ustawa o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (2001).

Sądzymy, że warto w tym miejscu odwołać się do niej, gdyż świadomość jej prawnego obowiązywania nie jest powszechna. A rozmaite „szkółki wyższe” nazbyt często mają maturzystów, że po studiach licencjackich odbytych na różnych kierunkach (nawet nie tylko społecznych, lecz także humanistycznych, teologicznych, ekonomicznych, technicznych, medycznych) zdobędą oni kompetencje zawodowe psychologów. W art. 8 ust. 1 pkt 1 tej ustawy zapisano, że psychologiem może być tylko ta osoba, która: „uzyskała w polskiej uczelni **dyplom magistra psychologii** lub uzyskała za granicą wykształcenie uznane za równorzędne w Rzeczypospolitej Polskiej” (wyróżnienie autorów).

Za spełnienie warunku „uzyskania w polskiej uczelni dyplomu magistra psychologii” odpowiadają uczelnie przygotowujące przyszłych psychologów. Treści kształcenia na kierunku „psychologia” można – jak to zaproponowali Jerzy Brzeziński, Dariusz Doliński i Jan Strelau (2004) – ulokować w czterowymiarowej przestrzeni edukacyjnej o następujących wymiarach: metodologia (M), etyka (E), teoria (T) i aplikacja (A), czyli META. Chcemy, zwłaszcza w kontekście tego podręcznika etyki zawodowej, uwypuklić znaczenie kształtowania *świadomości etycznej* (podobnie jak w trakcie studiów kształtujemy *świadomość metodologiczną*) studentów psychologii. Podzielamy opinię cytowanych trzech psychologów, że nie da się problemu ukształtowania świadomości etycznej zamknąć tylko w ramach jednego przedmiotu, ale należy zagadnienia etyczne poruszać także przy okazji

prowadzenia zajęć z poszczególnych przedmiotów: metodologii, psychometrii, diagnostyki psychologicznej, psychoterapii itd. O ile „główny” przedmiot: *etyka zawodu psychologa* – jako wykładany na wyższych latach studiów – będzie porządkował i podsumowywał lub uporządkuje i podsumuje właśnie z perspektywy etycznej zdobytą w trakcie studiów wiedzę psychologiczną i opanowane umiejętności rozwiązywania podstawowych problemów, które będzie musiał, w różnych kontekstach działalności zawodowej, podejmować przyszły psycholog, to dygresje etyczne do poszczególnych przedmiotów mają zwrócić jego uwagę na specyfikę etycznego postępowania psychologa wobec drugiego człowieka w określonych sytuacjach zawodowych.

Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna (UKA, działający przez wiele lat, aż do 17 marca 2017 r., organ Konferencji Rektorów Uniwersytetów Polskich) dokonywała akredytacji kierunków studiów uniwersyteckich na podstawie opracowanych przez siebie standardów akredytacji. Komisja ta przygotowała też w 2003 r. *Standardy akredytacji kierunku studiów psychologia* (UKA, 2010). Zwróciła w nich uwagę przygotowujących programy kształcenia na tym kierunku, aby zwracali szczególną uwagę na następujące zalecenia (wyróżnienie autorów):

Zakres możliwych do pełnienia ról zawodowych, a zwłaszcza to, że niektóre z nich wymagają nie tylko kompetencji zawodowych, ale też – co należy traktować jako nawet nadrzędne wymaganie – wrażliwości etycznej, każe zwrócić szczególną uwagę na sferę etyczności w kształceniu przyszłych psychologów. Oto studia psychologiczne powinny wyposażać studenta tego kierunku nie tylko w znajomość podstawowych teorii, metod i elementarnych umiejętności aplikacji tych teorii i tych metod do rozwiązywania problemów praktycznych, ale powinny też uwrażliwić studenta na respektowanie podstawowych zasad etycznego wykonywania zawodu psychologa: poufności, prywatności, anonimowości i uzyskiwania świadomej zgody od osób biorących udział w prowadzonych przez niego badaniach i postępowaniach praktycznych. Zasadę etyczności postępowania zawodowego psychologa traktujemy bardzo szeroko. W jej zakres wchodzi także odwoływanie się – w pełnieniu różnorodnych ról zawodowych – tylko do takich praktyk, które znajdują swoje uzasadnienie (uprawomocnienie) w akceptowanych teoriach naukowych. Odpowiadając tedy na pytanie: CO kształtujemy u studentów kierunku psychologia? powiemy, iż kształtujemy wiedzę i umiejętności w zakresie: teorii (naukowych) i metod (nadbudowanych na wiedzy naukowej) oraz **wrażliwość etyczną**.

Na kształtowanie *świadomości etycznej* studentów zwraca się też uwagę w kodeksach etycznych. Na przykład czyni się tak w *Kodeksie etyczno-zawodowym psychologa* przyjętym przez Polskie Towarzystwo Psychologiczne (PTP, 1991; wyróżnienie autorów):

44. Przygotowując studentów i absolwentów do praktycznego wykonywania zawodu, **na-leży kłaść nacisk na jego aspekty etyczne**, akcentując naczelne wartości etyczne zawodu.

Psycholog wykorzystuje konkretne przykłady dla rozwijania wrażliwości etycznej przyszłych psychologów i ich umiejętności rozstrzygania dylematów moralnych towarzyszących wykonywaniu czynności zawodowych. Pokazuje i przybliża studentom wzorce etycznego postępowania w sprawach zawodowych.

Przygotowując ten podręcznik, myśleliśmy o tym, aby mógł być on użyteczny jako pomoc dydaktyczna zarówno na zajęciach z etyki zawodu psychologa, jak i na zajęciach kształtujących wiedzę i umiejętności w zakresie metodologii badań psychologicznych, diagnostyki psychologicznej, pomocy psychologicznej czy działalności nauczycielskiej i eksperckiej. Ponadto uznaliśmy, że w podręczniku etyki zawodu psychologa nie można pominąć ważnych zagadnień z podstaw etyki jako takiej. To na takim fundamencie można budować szczegółowe zalecenia odnoszące się do rozwiązań etycznie poprawnych w różnych sferach działalności zawodowej psychologa.

W trakcie przygotowywania tego opracowania korzystaliśmy z naszych doświadczeń związanych z prowadzeniem zajęć dydaktycznych na kilku uczelniach oraz doświadczeń zawodowych związanych z pełnieniem zadań szkoleniowych i eksperckich. Ta aktywność zawodowa, w szczególności, obejmowała etykę ogólną (Barbara Chyrowicz) oraz etykę zawodu psychologa (pozostali autorzy). Korzystaliśmy także z naszych wcześniejszych prac naukowych i opracowań o charakterze dydaktycznym oraz przygotowanych pod naszą redakcją naukową prac zbiorowych, których współautorami byli psychologowie z różnych polskich ośrodków uniwersyteckich, legitymujący się bogatym doświadczeniem zawodowym oraz gruntownymi przemyśleniami na temat etycznych problemów współczesnej psychologicznej praktyki: badawczej, diagnostycznej, pomocowej, eksperckiej i nauczycielskiej.

Przedkładane Czytelnikom nowe wydanie *Etyki zawodu psychologa* różni się od dwóch poprzednich edycji (2008 i dwa dodruki: 2009 i 2014).

Po pierwsze, zmienił się zespół autorów. Nowym współautorem tego wydania jest dr Zuzanna Toeplitz. Nie jest już nim dr hab. Wojciech Poznaniak.

Po drugie, książka – i to jest najistotniejsza zmiana – została poszerzona o obszerny, bo obejmujący około 10 arkuszy wydawniczych, tekst prezentujący przypadki naruszania przez psychologów standardów etycznych (o których traktuje ten podręcznik). To pierwsze w polskiej literaturze psychologicznej tak obszerne zestawienie przygotowane przez psychologów (dr Małgorzatę Toeplitz-Winiewską i dr Zuzannę Toeplitz) o bogatym doświadczeniu zawodowym. Dodajmy, że wszystkie *case studies* pochodzą z wieloletniej praktyki psychologicznej autorek. Żywimy nadzieję, że to autorskie opracowanie okaże się przydatne nie tylko studentom i doktorantom, lecz także psychologom-profesjonalistom, którzy w swojej pracy napotykają na problemy wymagające rozstrzygnięć natury etycznej.

Po trzecie, zreorganizowano strukturę książki, nie tylko poszerzając, miejscami znacząco, treści poszczególnych rozdziałów pierwszego wydania, lecz także wprowadzając nowe rozdziały i aktualizując odwołania do literatury przedmiotu.

Mamy nadzieję, że publikacja okaże się przydatna w pracy naukowej, dydaktycznej i profesjonalnej psychologów.

*Jerzy Brzeziński, Barbara Chyrowicz,  
Zuzanna Toeplitz, Małgorzata Toeplitz-Winiewska*

Lublin–Poznań–Warszawa, czerwiec 2017 r.